

ZBIRKA POVIJESNE »MEMORIJE« I MEDIATOR ZNANJA O PROŠLOSTI (VDAR / VHAR / VHARP)

(Uz 35. obljetnicu uspješne nakladničke djelatnosti)

Miroslav BERTOŠA, znan. savj.
Zavod za povijesne i društvene
znanosti JAZU Rijeka
Radna jedinica Pula

UDK 930.25 : 05] + 930.1
Pregledni članak
Ur. 15. 7. 1988.

Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci / Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci / Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu — osebujna edicija namijenjena užem krugu stručnjaka — već 35 godina uspješno i dostojno obavlja svoju zadaću: oobgaćuje istarsku historijsku znanost novim izvorima, ali i sama krči putove prema novim otkrićima i saznanjima.

Na gotovo jedanaest tisuća stranica publicirane izvorne građe, raspravnih razmatranja i raznih obavijesti, na hrpu od 28 svezaka visoku 60 cm, mogle bi se kao sveobuhvatni moto staviti riječi iz jednoga eseja Luciena Febvrea, velikog učitelja i promotora socijalne povijesti: »Historičar nije onaj koji zna. Historičar je onaj koji istražuje.«

Velikim trudom arhivista i povjesničara prikupljena su doista značajna vrela, deponirana je i konzervirana »memorija« o vremenu daleke ili bliže prošlosti za sadašnja kao i za buduća istraživanja.

Arhivistika je, u neku ruku, znanost ljudske komunikacije i pridružuje se onim disciplinama koje dijahronijski izlažu stare tekstove i tako pridonose osvjetljavanju i prenošenju poruka prošlosti, bilo individualnih, bilo kolektivnih, koje ukazuju na društvena nastojanja u nekom dobu; njezina je funkcija semiotična, kako se to uobičajeno veli modernim rječnikom. Otud i potreba za najužom suradnjom arhivista i historičara koja se već tri i pol desetljeća uspješno ostvaruje na stranicama »Vjesnika...«. Nijedan ozbiljan istraživač ne može mimoći tu građu, heterogenu po sadržaju, koja obuhvaća barem pola milenija istarske povijesti.

Već prvi svezak »Vjesnika...« (1953) — nažalost, danas više negoli raritetan, pa ga ima malo koja institutska ili privatna kolekcija — sadržavao je značajne priloge istarskoj povijesti i kulturi. Spomenuo bih ovom prigodom jedino rad Lea KOŠUTE, **Glagoljski tekstovi u arhivu osorske općine**, u kojemu se donose oporuke, instrumenti o prodaji zemljišta, zalozi, inventari itd., nastali iz pera glagoljaša-trećoredaca iz samostana u Bijaru u razdoblju između 1545. i 1772. god. Ti su notarski instrumenti — jedini glagoljski tek-

stovi objavljeni u »Vjesniku...« — veoma značajna vrela ne samo za studij gospodarskih odnosa, etničke strukture i jezika, već i za modernu povijest mentaliteta (u smislu jednoga M. Vovella ili F. Lebruna, koji su također pružavali oporuke). God. 1616. zapisana je oporuka u kojoj se nazire prožimanje religioznosti: »Budući ja Mišić Dučić v nemoći, a v dobri pameti, činih pisati moj testament, najprije naporučujem bogu dušu, a materi zemlji telo...«, a nešto kasnije i jedna u kojoj dominira element ljudskoga kajanja: umirući Martin, sin Jivana Martinolića, moli za oprostjenje Lovru, sina pokojnoga Nadalina Rarečića, pa je pop glagoljaš Jivan Božičević, **nodar publici**, zabilježio u svoju inbrevijaturu: »1626, marča 2. (...) Kadi me moliše da jin pišem jedan mir meju nimi, mir duhovni, a to radi pokojnoga Nadalina. Ja Martin, ki sam bi udri njihova oca, pitam prošćenje od gospodina boga i oda vse negove obiteli (...). I ja Martin zgora pisani obligivam toi jistoi obiteli libar 200 i 50.«

Izvanredna građa za studij mentaliteta u maniri jednoga Philippea Arièsa, Jacquesa Le Goffa ili Michela Vovella! Još neiskopani i u znanstvenim analizama neiskorišteni biseri iz kulturne riznice sjevernojadranskog područja!

U prvim svescima »Vjesnika...« dominirali su opsežni dokumenti i to iz starije povijesti. Osobito je važno spomenuti veoma bogatu građu o Barbanu i Raklju koji spadaju među najstarija naselja u Istri. U drugom svesku Blanka VUCETIĆ objavila je **Knjigu terminacija Feudalne jurisdikcije Barban-Rakalj (1576—1743)**, a Mirko ZJAČIĆ, **Knjigu vizitacije iz 1767**, dok je u sv. VI—VII, Danilo KLEN izdao **Dopune objavljenim kodeksima Lore-danskih terminacija za Barban i Rakalj**, poprativši ih uvodnim razmatranjima. Ta su vrela od iznimna značenja za proučavanje gospodarskog, upravnog i društvenog života na tom velikom feudu, kao i za istraživanje fenomena njegove svakodnevnice. Na stranicama kodeksâ nalaze se podaci o župama i požupima, crkvenim bratovštinama, seoskim procjeniteljima (»štimađurima«, kako ih nazivaju osorske glagoljske isprave), o paši, održavanju šuma, o naseljavanju, o **emfiteusi** (»vječnom zakupu«), uzurpacijama zemljišta i pašnjaka, zabranama sječe drva, lova i paše, o **carratadi** (porezu za prijevoz hrastovih trupaca za mletački Arsenal), o globama i kaznama, o obilascima kancelara feudalne uprave uz kojega se nalazio »coadintore di cognitione di lingua illirica«, o otmicama djevojaka i udovica, razbojništvu, ubojstvima, progonstvima, seljačkim protestima itd.

Nezaobilazna je građa koju je priredio i komentirao s velikom paleografsko-filološkom akribijom pokojni arhivist Mirko ZJAČIĆ, kao što je, primjerice, **Knjiga riječkog kancelara i notara Antuna de Renno de Mutina (1436—61)** u »Vjesniku...« sv. III, IV i V. Njegovim trudom izašla je i **Knjiga podavanja i prihoda posjeda Katedralnog kaptola u Puli — Quaternus fictuum sive dasionum domorum et allarum possessionem Polensis capituli (1349—1371)** (u sv. IV), jedno od rijetkih vrela za studij etničke i gospodarske povijesti, te povijesti **Wüstungsprozessa** u južnoj Istri.

Na stranicama »Vjesnika...« (sv. III) tiskao je svoj prilog i značajni slovenski i jugoslavenski medievalist, prof. Milko KOS (**Jedan urbar iz vremena oko 1400. o imanjima Devinskih i Walseevaca na Kvarneru**). U sv. V, zagrebački arhivist Miljen ŠAMŠALOVIĆ objavio je Momjanski katastik.

Valja spomenuti i priloge iz novije povijesti koji su tih godina našli mjesto u ovoj ediciji: Vjekoslav BRATULIĆ priredio je **Izbor dokumenata o etničkom sastavu i političkim prilikama Istre**, u kojemu je donio odabranu materiju (1918—1930) iz fonda Civilnoga komesarijata u Puli i Puljske Prefekture o političkom stanju, razvitku radničkog pokreta i ulozi KP Italije u njemu. S tom građom čini cjelinu ona o ilegalnim organizacijama u Istri i Slovenskom primorju i djelovanju Specijalnog tribunala za zaštitu države (1927—36) objavljen u sv. VI—VII. Antun HERLJEVIĆ publicirao je vrela o radničkom pokretu u Rijeci, a Bernard STULLI priloge građi za historiju 1918. u Istri i Trstu.

Od sv. VI—VII pojavljuju se i šire teme, uz analitički pristup — primjere, u pravno-povijesnom prilogu Đorđa MILOVIĆA, **Krivična djela protiv života i tijela u srednjovjekovnoj Rijeci, prema Statutu iz 1530**, u radu o razvoju poštanske službe i osvrtu na poštu u Rijeci Antuna HERLJEVIĆA, te u studiji Vande EKL o riječkoj historijskoj toponomastici (lokaliteti Zagrad-Pomerio). Izvan »serije« su i popisi dotala-opreme udavača iz XVIII. i poč. XIX. st. Radmile MATEJČIĆ — jedini prilog o etnografskim problemima u Istri.

Poviješću pomorstva — začudo — bavio se veoma mali broj priloga, pa se stječe neobični dojam da je ta grana povijesti i arhivskih istraživanja — zapostavljena! Ipak na tom planu nije mogao izostati rad poznatog istraživača pomorske historije Radojice F. BARBALIĆA, **Neki podaci o djelatnosti kraljevičkih brodograditelja braće Pritchard** (sv. VIII—IX), te građa Ferde GESTRINA iz talijanskih arhiva: **Prispevek k poznavanju našega pomorstva v 16. stoletju iz gradiva italijanskih arhivov (Fano)** (sv. XIV) i **K poznavanju reškega pomorstva v markah v Italiji (XV—XVII. stoletja)** (sv. XV). O veza između Budimpešte i Rijeke u pitanju brodogradnje (1865—1924) pisao je i Mađar József SZEKERES (sv. XV, XVIII).

Od posebnoga su značenja vrela o statutima, urbarima i katasticima. Mirko ZJAČIĆ priredio je i komentirao Dvigradski statut (druga pol. XIV. st.) (sv. VI—VII), zatim i Statut Buzetske općine iz 1435 (sv. VIII—IX). Upravo u ovom potonjem došlo je do izražaja još jedno važno Zjačićevo nastojanje: da se medievalni latinski dokumenti učine pristupačni širem krugu čitatelja i ljubitelja povijesti i starina, a, valja priznati, i dijelu povjesničara koji u sustavu današnjeg školovanja ne uspjevaju steći dovoljnu klasičnu naobrazbu. Zato je Zjačić u idućem (X) svesku »Vjesnika...« objavio i hrvatski prijevod Buzetskoga statuta.

Statut Grožnjana publicirao je Danilo KLEN (sv. VIII—IX, X), **Fragment Statuta Plominske općine** Bernard STULLI (sv. XIV), a **Statut Sv. Lovreča Paznatičkog** (iz XVI. st.) Jakov JELINČIĆ (sv. XVIII).

Važni su za gospodarsku povijest, te za istraživanje demografskih kretanja i etničke strukture urbari i urbarski popisi te katastici šuma, koje su na stranicama »Vjesnika...« objavili Vjekoslav BRATULIĆ (**Urbari Pazinskog feuda iz XVI. st. u sv. VIII—IX i X**), Danilo KLEN (**Katastik gorivog drva u istarskim šumama pod Venecijom, sastavljen od Fabija da Canal god. 1566.** u sv. XI—XII), a trudom istog autora izlazi i **Urbar Pazinske grofovijske (1498)**, u sv. XIV — prevažna građa za socijalnu i demografsku povi-

jest, puna podataka od problema feudalnih podavanja i rabota do vijesti o naseljenim ili napuštenim selištima. Uredno i savjesno obrađena, s veoma instruktivnim i lako uporabivim kazalima mjesta, stvari i pojmova, ta građa predstavlja uzorni model priređivanja za objavljivanje nekog srednjovjekovnog dokumenta. Klen je priredio i **Rašporski urbar iz 1395** (zapravo iz 1394, kako je sâm naknadno utvrdio i ispravio), sv. XV, te **Urbar i popis prihoda Trsata (1524—1601)**, sv. XVI, i, konačno, u sv. XVIII, **Urbare i urbarske popise Lupoglava (1560—71)**. U tu grupu medievralnih priloga spada i **KLENOV rad Prodaja Rašpora Veneciji (1402)**, kojim autor doprinosi poznavanju gospodarskih prilika na Buzetskome krasu (sv. XVII). Na njega se nadovezuje veoma važna građa obrađena trudom Janeza ŠUMRADE, **Podložniško prebivalstvo komornega gospodstva Pazin v tridesetih letih 16. stoletja**, prema fondu Vicedominacije u Arhivu Slovenije (sv. XXVI). Četiri isprave o rapskom pašnjačkom agraru (iz god. 1441—1871), s uvodnim člankom o problemu paše u Rapskoj komuni, donio je Nikola CRNKOVIĆ, dok Darinko MUNIĆ objavljuje dokument o utvrđivanju prava ribolova i svjedočanstva o lovu između Kastavske gospoštije i Pazinske knežije (sv. XXVII).

Vrela posvećena Gorskom kotaru, koja obuhvaćaju razdoblje od XVI. st. do konca 1944. god. priredili su Irvin LUKEŽIĆ, Ivan ERCEG, Ivo KOVAČIĆ, Antun GIRON i Ive ZURAK (sv. XXVIII).

Stanovništvom se bavio Miroslav BERTOŠA, objavivši priloge o etničkoj strukturi Pule od 1613. do 1797. s posebnim osvrtom na smjer doseljivanja njezina žiteljstva (sv. XV i XVI) i o pučanstvu Labina u Vlačičevo doba, XVI. i XVII. st. (sv. XX).

Crkvene izvore proučavao je Ivan GRAH (podaci o Urbaru Pićanske biskupije 1617—21, u sv. XVI, te ispise o pazinskom kraju u relacijama pićanskih i porečkih biskupa Sv. Stolici 1588—1780, sv. XXVI).

O gospodarskim i zdravstvenim prilikama na početku XIX. st. priložio je izvornu dokumentaciju Ivan ERCEG: **Građa o gospodarskim prilikama kotara Buje, Pula i Vodnjan god. 1816**, zapravo izvještaj austrijskoga gospodarsko-financijskog stručnjaka napisan nakon obilaska tih triju područja, koji je veoma značajan jer opisuje istarske prilike uoči katastrofalne godine gladi 1817. Drugi je prilog objavljen u sv. XXVII (**Struktura stanovništva i njegova zdravstvena zaštita potkraj XVIII. i poč. XIX. st. u bivšoj mletačkoj Istri**). Dobro dokumentiran društveno-gospodarski pregled prilika u Poreštini u XIX. stoljeću Bernarda STULLIJA izašao je posthumno u sv. XXVII.

Pisma Dinka Vitezića Vatroslavu Jagiću (1891—93), prilog Petra STRČIĆA, primjer je savjesno i minuciozno obrađene korespondencije s opsežnim bilješkama o svim ličnostima i problemima navedenim u pojedinim pismima (sv. XI—XII). Takav je i idući Strčićev prilog (*»Vjesnik...«*, sv. XIV) koji donosi prepisku Vitezića i Strossmayera (1874—1904).

Veoma važnu, dobro koncipiranu i prezentiranu građu o radu istarskih predstavnika u Jugoslavenskom odboru objavio je Dragovan ŠEPIĆ u svom jedinom prilogu u *»Vjesniku...«* (sv. XI—XII, XIII). Građa sadrži pisma koja je Ante Mandić poslao Jugoslavenskom odboru (A. Trumbiću, H. Hin-koviću, D. Trinajstiću) između 1915. i 1919. god.

Od mnogobrojnih rasprava na stranicama »Vjesnika ...« valja spomenuti one Luje MARGETIĆA o braku na istarski način s novim pogledima na tu zanimljivu i još nedovoljno istraženu istarsku medievalnu instituciju (sv. XV) i **Pravo prvokupa i otkupa u srednjovjekovnoj Istri** (sv. XVI), te rad Nade KLAJČ, **Kako i kada su krčki knezovi stekli Modruš i Vinodol** (sv. XVI). Iz njezina pera potječe i prilog **Pobjeda reformnog Rima na Jadranu za pape Grgura VII** (sv. XXVIII).

Zlatko HERKOV objavio je jedini rad iz područja metrologije na stranicama »Vjesnika ...«: **Kupljenik — stara hrvatska mjera** (u sv. XVI).

»Vjesnik ...« je ostao otvoren i za građu novijih razdoblja, štoviše, ona je posljednjih godina postala dominantnom na njegovim stranicama. Na ovome je mjestu moguće spomenuti samo neke priloge. Tako je Jakov JELINČIĆ objavio Optužnicu protiv labinskih rudara zbog ustanka 1921, a Bosiljka JANJATOVIĆ i Petar STRČIĆ izvore o tri procesa članovima i pomagačima KPH u Sušaku god. 1940 (sv. XV). Strčić je publicirao opsežne, važne i zanimljive dokumente o novoj narodnoj i revolucionarnoj vlasti na području između Rijeke i otoka Paga, prikupljene u Historijskim arhivima u Rijeci i Pazinu, Arhivu Hrvatske u Zagrebu te u Arhivima Instituta za radnički pokret u Zagrebu i Vojno-istorijskog instituta u Beogradu: **Zapisnici sjednica Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje 1943—45. god.** (sv. XIX). Dražen VLAHOV objavio je tri izvještaja iz Istre u jesen 1943 (sv. XX), a zatim i zapisnike Okružnog NOO-a za Poreč (1944—1945) — sv. XXVII. Antun GIRON priredio je izvještaje talijanskih vlasti o stanovništvu Kvarnerske pokrajine 1940. i 1942. i Zvonka Babića-Žulje o prilikama u Istri potkraj 1943 (sv. XXVI), te talijanske sumarne izvore o događajima na obalnom području Liburnije u prvoj polovici rujna 1943 (sv. XXVII). Ljubo PETROVIĆ i Mihael SOBOLEVSKI napisali su prilog o Ogulinskom procesu Josipu Brozu i grupi primorskih komunista i simpatizera KPJ (sv. XX). Spomenuti suradnici VHARP-a — Giron, Strčić, Herkov, Petrović, Sobolevski i Mladen Plovanić — autori su tekstova o Rijeci, Sušaku i Istri u poratnom i ratnom vremenu objavljenih u sv. XXI.

Ovaj bi prikaz ostao nepotpun kada ne bismo spomenuli mnogobrojne inventare i obavijesti o građi o Istri u arhivima i srodnim ustanovama na užem i širem području (npr. oni nastali trudom Antuna Herljevića i Mihe Debeljuha). Od iznimne je važnosti, međutim, sv. XXIII koji je donio obilje informacija o izvorima za povijest Istre, Rijeke, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Kvarnerskih otoka u jugoslavenskim i nekim inozemnim arhivima. Upute su dali vrsni stručnjaci kao što su Vera Hofman, Ema Umek, Šime Peričić, Vinko Foretić, Ivan Grah, Jakov Jelinčić, Danilo Klen i drugi.

U sv. XXVII osobitu pažnju privlače dva »tehničko-teoretska« i praktična priloga: **Upute o mikrosnimanju arhivske građe i standardi** Martina MODRUŠANA, te selekcija i mikrofilmiranje tehničke dokumentacije u RZ konstrukcija SOUR-a BI »Uljanik« Ecia GOBA. Snimanje arhivskih dokumenata i njihova primjena u »laboratoriju historičara« otvorilo je novu eru u znanstveno-istraživačkom radu i dalo nove impulse i domete u zanatu povjesničara. Osim toga, mikrofilmiranje i fotokopiranje dokumenata predstavlja veliku šansu nastojanjima da se golema količina građe konzervira i uskladišti, pa ti tehnički postupci ne mogu biti prepušteni stihiji.

Pred tom impozantnom količinom građe valja zastati kao pred spomenikom; svesci »Vjesnika...« sadrže korpus dokumenata od iznimne i neprocjenjive važnosti za istarsku povijest i kulturu. U tom su smislu istarsku, pa i hrvatsku i jugoslavensku znanost zadužili urednici »Vjesnika...«: Ivan BEUC koji je uredio dva sveska, Mirko ZJAČIĆ (4), Đorđe Milović (2), Danilo Klen (10), Dražen Vlahov (4), Antun Giron (2) i Jadranka Kaloper-Bakrač (1). Ta građa, međutim, još čeka na detaljniju obradu. Ona neće zastarjeti, jer — kako duhovito kaže talijanski arhivist Giancarlo Susini u »Questioni di archivistica e scienze ausiliarie della storia« (Bologna 1978) — objavljena vrela su »uno strumento anziano ma non vecchio«, no ipak bih iskoristio prigodu da mlađe historičare, pa i sve one koji su ove bogate izvore dosad nedovoljno koristili, upozorim da će, čitajući ih, steći šire vidike i obogatiti se novim spoznajama o prošlosti Istre i čitavog sjevernojadranskog prostora i njegovog bližeg zaleđa.

Iako istarsku građu objavljuju još i **Atti CRS**, te neke Akademijine edicije (MHJSM i MSHSM), VДАР, VHAR, VHARP jedan je od najvažnijih instrumenata u povjesničarevu radu. Ta je edicija svojevrsni posrednik između povijesnih vrela i historičara koji se na njih oslanjaju u svojim istraživanjima, analizama i sintezama.

Stoga je i velika odgovornost uredništva koje određuje koncepciju edicije. Držim da bi trebalo ponešto i promijeniti u njezinom radu i sustavnije pristupiti publiciranju arhivskih dokumenata, odnosno, barem povremeno, donositi:

— teoretske članke i upute o priređivanju i modernom prezentiranju starih rukopisa — od medievalnih vrela, preko građe prijelaznih razdoblja (XVII—XVIII. st.) do spisa **Ottocenta** i našega vremena (koliko je to važno, sjetimo se samo repličko-polemičkog osvrta priređivača građe Jakova Stipišića na primjedbe prof. Stjepana Antoljaka);

— sustavna regesta serija dokumenata, kako bi se povijesne pojave mogle promatrati u »dugom trajanju«, »quasi-imobilnoj« perzistenciji, ali i u mijenama i prerastanjima u novi kvalitet;

— objavljivati opsežne izvještaje ili analize suvremenika o značajnim povijesnim fenomenima, događajima, institucijama... i sl.

Jubilarnom, XX. svesku (1975—76), napisao je značajan predgovor sada već pokojni, dr. Bernard Stulli, veoma kritičan i autoritativan znanstvenik-arhivist i povjesničar. On je odao priznanje Historijskom arhivu u Rijeci, odnosno onom u Pazinu, poimenično glavnom uredniku dr. Danilu Klenu, ali se založio za sustavnije objavljivanje glagoljskih dokumenata i još intenzivniju izradu znanstveno-informativnih pomagala. »Vjesnik...« je ocijenio kao dinamičan znanstveni časopis. Ta je ocjena sačuvala svoju vrijednost sve do danas.

Suvremena historijska znanost, osobito avangardna historiografija, pri-daje danas veliki značaj izvornoj građi, štoviše ona se zalaže za prevladavanje »klasičnih« vrela, za veoma kritično preispitivanje vjerodostojnosti sačuvanih dokumenata i uporabu svih mogućnosti koje na današnjem stupnju razvoja znanosti stoje historičaru na raspolaganju. Tako će, primjerice, već spomenuti Lucien Febvre, jedan od utemeljitelja »nove historije«, izreći pomalo euforičnu misao da »historičar ne smije robovati dokumentu već se

mora služiti svim izvorima spoznaja o prošlosti, dakle, riječima. Znakovima. Pejzažima i crijepovima. Oblicima polja i korovom. Pomrčinom Mjeseca i konjskom zapregom. Geološkim vještačenjem kamenja i kemijskim analiza-
ma metala. Jednom riječju svim onim što pripada čovjeku, što zavisi od
čovjeka, što služi čovjeku, dokazuje nazočnost, djelatnost, volju i oblike pri-
padanja čovjeku (...)» (**Combat pour l'histoire**, Paris 1953).

Kao historičar-reformator povijesne znanosti i ličnost velikoga senzibili-
teta Febvre ima nesumnjivo pravo; osim toga iz njegove su škole ili pod
njegovim izravnim utjecajem nastala veoma značajna povijesna djela, kao
npr. **Storia del praesagio agrario** E. Serenija i **L'histoire de climat depuis
l'an mil** E. Le Roy Laduriea. No, Febvreov apel povjesničarima nikako ne
znači napuštanje orijentacije prema arhivskom dokumentu. Naprotiv, arhiv-
ska su vrela uvijek bila najznačajniji oslonac u radu historičara, bez obzira
na njegova metodološka opredjeljenja i pripadnost historijskim »školama«.
Jedan od predstavnika i nesumnjivo vodeći povjesničar »nove historije«,
Fernand Braudel, napisao je doslovce u trećem dijelu svoje čuvene knjige
Mediteran i mediteranski svijet u doba Filipa II: »Događaji su samo prašina;
oni prelaze kroz povijest kao kratki bljeskovi; tek rođeni vraćaju se u tminu,
a često i u zaborav. Svaki od njih, međutim, ma koliko kratak, predstavlja
svjedočanstvo, osvjetljava ugao pejzaža, ponekad i duboke stvari povijesti.
I to ne samo političke povijesti, jer je svako područje — političko, ekonom-
sko, društveno, kulturno, čak i geografsko — ispunjeno znacima događaja,
njihovim isprekidanim bljeskovima.« Treća generacija veoma plodne »škole
Annales« dobrim se dijelom okrenula naraciji (usp. studije Le Roy Laduriea,
G. Dubya, J. L. Flandrina, F. Fureta), zadržavajući već potvrđene metodolo-
ške pretpostavke »nove historije«. Engleski povjesničar Lawrence Stone upo-
zorio je na »preporod narativnog« (**revival**, kako doslovce navodi) u histo-
rijskoj znanosti, a Amerikanac Arthur C. Danto i Nijemac Wolfgang J.
Mommsen ističu da pripovijedana sastavnica nije samo »vanjska« forma izla-
ganja već i »unutarnja«, suštinska odrednica povijesnoga kvaliteta, odnosno
da naracija sadrži imanentna objašnjenja, kao i njihovo kontinuirano smje-
njivanje u vremenu.

Javljuju se i drugi problemi metodološke i teoretske prirode. Jednako
kada se građa istražuje kao i kada se objavljuje pred historičarem/arhivi-
stom iskrsava problem odabiranja vrela, selekcioniranja najreprezentativni-
jih dokumenata. Težnja historičara da se približe »totalnoj« povijesti proši-
rila je i tematska područja njihova rada. S tim u vezi moralo se proširiti
i zanimanje za izvornu građu. Historija se danas bavi ne samo novim tema-
ma, npr. demografijom, prehranom, ekologijom, klimatskim varijacijama, bo-
lestima, seksualnošću i njezinim devijacijama, razbojništvom, ludilom, su-
stavom represije i zatvorima, osobito mnogo smrću, poviješću mentaliteta
itd., već i »novim ljudima« na pozornici povijesti, u prvom redu marginali-
ziranim slojevima društva kojima starija historija nije pridavala veću pažnju
i nije ih isticala kao subjekte u povijesti, primjerice radništvo, seljaštvo i
njihov svakodnevni život (a ne samo radne obaveze i eksploatacija koju trpe
i otpori koje pružaju), žene, vojnici, prognanici, osuđenici, prosjaci, prosti-
tutke, ostavljena i napuštena djeca, mentalni bolesnici, homoseksualci, u no-
vije vrijeme nezaposleni itd. Historija mora biti društvena znanost u punom

smislu riječi (**science sociale**, kako su je definirali preteče i osnivači »škole **Annales: E. S. C.**«) i ona se mora okrenuti takvim izvorima koji će joj omogućiti da istraži svu širinu i dubinu povijesne zbilje. Glavni su izvori nesumnjivo oni arhivski i zato povjesničar mora upravo iz njih izvlačiti »arheologiju svojega znanja« kako bi to rekao Michel Foucault.

Pravi historičar svaki put iznova kreće u arhive, u uzbuđujuću avanturu otkrivanja života, zaboravljena ili nestala u prašini, vlazi, raspadanju. Taj je susret uvijek kreativan i širi vidike ovoga zanata. Historičar može unaprijed izabrati razdoblja, teme, metode i teoretske postavke svojega postupka, ali će onaj davno ispisani život na listovima arhivskih dokumenata štošta izmijeniti u njegovoj zamišljenoj koncepciji i nametnuti mu nove probleme, nove dileme, nove upitnike. Ima, nesumnjivo, pravo ruski historičar Aron Ja. Gurevič kada u svojoj knjizi o kategorijama srednjovjekovne kulture (Moskva 1972) kaže da je »historija dijalog s ljud'mi minuvših epoch«.

Istraživanje mediievalnog i postmediievalnog perioda djelomično i **Ottocenta**, odnosno novijeg doba, u najvećoj je mjeri svojevrсно rekonstituiranje svijeta koji smo izgubili.

Čovjek se ne »sjeća« prošlosti; on je uvijek iznova izgrađuje... On ne može zadržati u svijesti prošlost i sačuvati je u svom sjećanju, kao što sibirski led može milenijima očuvati smrznutog mamuta. Čovjek uvijek polazi od sadašnjosti i samo preko sadašnjosti spoznaje i tumači prošlost. Arhivi zato imaju golemu ulogu, jer, barem donekle, »konzerviraju« memoriju i omogućuju istraživačima da stvore što približniju viziju prošlosti, njezinih dalekih korijena i impulsa u sadašnjosti, bez čega nema progressa. (»Vjerodostojnost« dokumenata poseban je problem koji ne ulazi u ovo razmatranje.)

No, arhiv ne smije ostati uspavana nekropola, naseljena sjenama bez smisla i značenja. Dužnost je historičara da i »mrtve« izvore natjera da progovore, da svijet prošlosti objasni sadašnjem svijetu, da ispituje mrtve i žive zbog živih, organizaciju života u prošlosti za život sadašnji, za razumijevanje suvremenosti...

A u tom istraživačkom radu uz historičara sve se češće pojavljuje i arhivist. Doduše, odnos između zanata arhivista i zanata historičara nije uvijek bio harmoničan: pored podudarnosti postojale su i postoje i velike razlike, ponekad prožete tolerancijom, ponekad nepovjerenjem. Valja se sjetiti jedne ne tako davne polemike koja je buknuła u Italiji i u kojoj su ukrstile mačeve dvije intransigentne koncepcije: jedna da je arhivistika »pomoćna disciplina« historije i druga, obratna, da je historija »pomoćna disciplina« arhivistike! Danas, međutim, prevladavaju teze o autonomnosti znanstvenih disciplina, pa je sadržaj pojma »pomoćan« postao i previše polisemičan a da bi se i dalje mogao održati u znanstvenome nazivlju; umjesto njega sve više prevladava ideja o interdisciplinarnom/multidisciplinarnom istraživanju prošlosti i njegove »memorije«. VHARP upravo je produkt takvih spoznaja. Na njegovim stranicama riječki i pazinski arhivisti, uz historičare, objavljuju elaborirane arhivske dokumente i regeste, ponekad i historijske rasprave. U redovima arhivskih stručnjaka vrši se svojevrсно diferencijacija: uz »čistog« arhivista, koji živi u svijetu »memorije« o prošlosti, više ili manje ravno-

dušan prema sadržaju izvora i koji ne osjeća poriv za njegovo otkrivanje i proučavanje, danas se sve više afirmira novi arhivist; on prestaje biti samo čuvar pisane građe i njezin priređivač i nastoji se poistovjetiti s historičarem: uroniti u fascinantne sadržaje, ideje i tajne nagomilane u »dugom trajanju« povijesnih struktura.

VHARP je u jugoslavenskim razmjerima moderan periodik na čijim se stranicama čuva povijesna »memorija« i vrši ne samo njezina transmisija već i elaboracija. Mnogobrojni njegovi suradnici priredili su i objavili vrela i napisali priloge koji su nezaobilazni za proučavanje povijesti Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja, Kvarnerskih otoka i Gorskog kotara od srednjega vijeka do našeg doba.

